

NÁČRT ŠTRUKTURÁLNYCH ZMIEN DEDINSKÝCH SÍDLISK NA ÚZEMÍ SLOVENSKA ¹

MILAN HANULIAK

Outline of Structural Changes Village Settlements on the Territory of Slovakia. The study focuses on the observation of the number, typological composition and location of objects in the complexes of village settlements. Information of this kind forms an opportunity to approach the expected changes that were to occur in the agrarian environment. The data obtained by the analysis did not fulfil this assumption. Existing changes did not translate into different construction and furnishings of the dwellings. Accordingly, the housing requirements of the inhabitants have not changed. There is a lack of model examples between small and large farmsteads. The reasons for the current state of affairs stem from the fragmentary nature and low information value of the available evidence. Accordingly, the current knowledge from the territory of Slovakia is not able to approximate the structural changes in the village environment.

Keywords: Slovakia, High Middle Ages, settlement structure, residential building, developmental changes.

ÚVOD

Od zverejnenia prierezovej štúdie *M. Ruttkaya* (1999), sumarizujúcej poznatky o dedinskom osídlení Slovenska v 11.–15. stor., ubehlo už vyše 20 rokov. Dĺžka tejto prieluky poskytla príležitosť k posúdeniu súčasných vedomostí doplnených o poznatky z teoretického bádania, spracovania starších nálezových fondov i rastúceho počtu terénnych aktivít. Aktuálny stav napriek tomu naznačuje, že sa v ňom naďalej objavujú nedostatky plynúce z krátkodobých sondážnych výkopov, z nálezísk s menšou ako hektárovou výmerou (*Ruttkay M.* 1999, 9–12). Odstraňovanie nedostatkov z predchádzajúcej bádateľskej etapy je preto nanajväč aktuálne. Bez priblíženia ich podstaty sa môžu vytratiť príčiny, pre ktoré je obraz o štrukturálnych zmenách v slovenskom rurálnom prostredí menej výstižný ako vykreslil *V. Nekuda* (2005) v okolitých krajinách.

TYPY SÍDLISKOVÝCH ŠTRUKTÚR

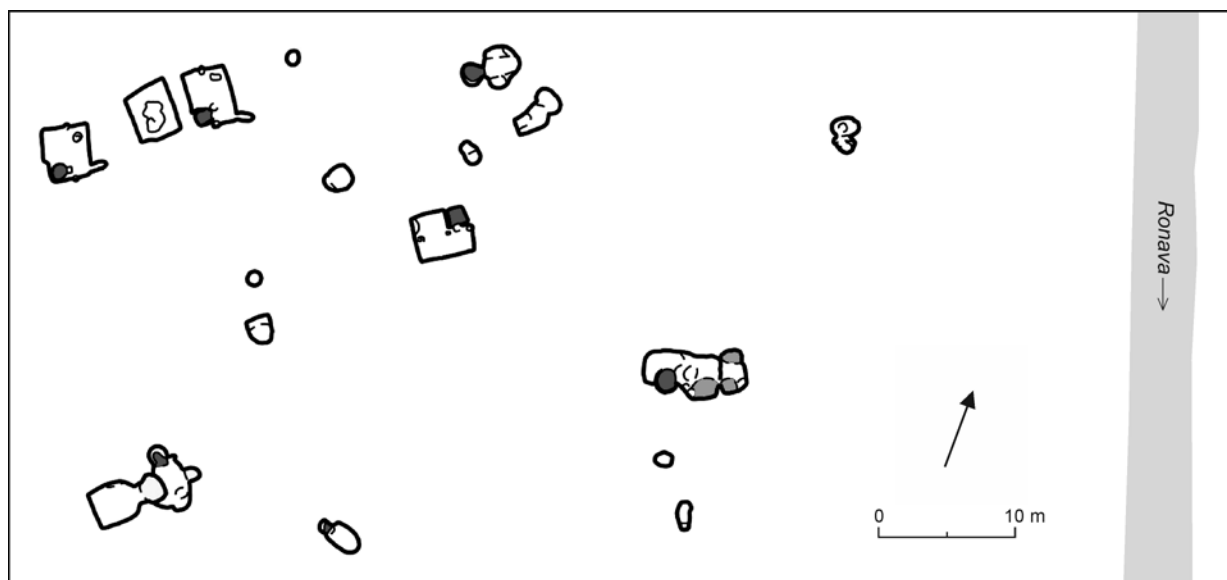
Dostupné indície naznačujú, že sa o súčasný stav poznania mohlo pričiniť aj selektívne zhodnocovanie istých typov sídliskových objektov na úkor komplexného spracovania všetkých zložiek nálezových fondov. V prípade obytných objektov, patriacich k najvýznamnejším reprezentantom, má takýto prístup svoje opodstatnenie. Pričinilo sa o to ich všestrannejšie celoročné využitie. Vďaka nemu

sa v obydliach prelínajú čiastkové informácie o príslušnom rodinnom zväzku, nárokoch na bývanie jeho členov, o vykurovaní interiérov, tepelnej príprave celodennej stravy, podomáckych výrobných činnostiach (*Nekuda* 2000, 28).

Menej konkrétne sú naopak vedomosti o formách a úspešnosti hospodárenia miestnych ľudí, čerpané z priestorových vzťahov obydlí k ostatným typom objektov. Platnosť tejto indicie, vychádzajúcej z logicky predpokladaného vzťahu množstva a pozície zástupcov oboch rozdielnych skupín v sídliskovom areáli, skrýva viaceré úskalia. Patrí k nim aj rozsah preskúmanej plochy, dopĺňaný prípadnou viacfázovosťou osídlenia, obmedzujúcou čitateľnosť priestorových vzťahov. K ďalším faktorom sa pripájajú inovatívne prvky narúšajúce homogenitu štandardizovaných prejavov, ktoré môžu i nemusia súvisieť so snahami o zvýšenie hospodárskej výroby.

Na ilustráciu možno uviesť sídlisko s 27 objektmi z 11. až prvej polovice 12. stor., odkrytými v katastri Slovenskej Novej Vsi a Zelenča (*Hanuliak/Mináč/Pavúk* 2008, obr. 1; 2). Ich zástupcovia sa nachádzajú v dvoch segmentoch oddelených údolným korytom potoka Ronava. Významnejší je z nich západný segment s dvoma obytnými a jednou hospodárskou zemnicou, ktoré nie sú, podľa vzoru včasnostredovekých osád, rozptýlené po sídlisku. V ich susedstve taktiež chýbajú obvyklé typy jamovitých objektov (*Šalkovský* 1998, 29, 30). V zdokumentovanom areáli sú zemnice s priliehajúcimi stenami líniovo zoradené v najvyššie

¹ Táto práca vznikla v rámci grantového projektu VEGA 2/0083/21.

Obr. 1. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Poloha objektov v západnej časti sídliska (podľa Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, obr. 2).

položenom mieste. V ich predpolí dominuje 12 m široký priestor slúžiaci na mimopracovné aktivity. Jamovité objekty boli vyhlbené až popri jeho vonkajšej obvodovej línii. O ďalších 14 m je odsunutý výrobnno-spracovateľský úsek so zásobnými jamami a veľkoplošnou zemnicou so štyrmi kúreniskami (obr. 1).

S podobnou situáciou sa stretávame na dvoch susediacich plochách súvekeho sídliska z Nitry-Janíkoviec a Mikovho dvora II (Ruttkay M. a i. 2016, 47–53). Na severnejšej z nich sú dva zahĺbené príbytky, sprevádzané exteriérovými pecami a jamovitými objektmi neznámeho využitia. Avšak na južnej ploche, vzdalenej od predchádzajúcej iba 250 m, sa odkryli iba zásobné jamy, príbytky chýbajú. Ak neboli plytko zapustené a kameňmi vymedzené platformy po nich dokonale rozorané, odkryli sa z vyspelejšie štruktúrovanej sídliskovej zostavy iba zadné trakty štyroch až šiestich usadlostí.

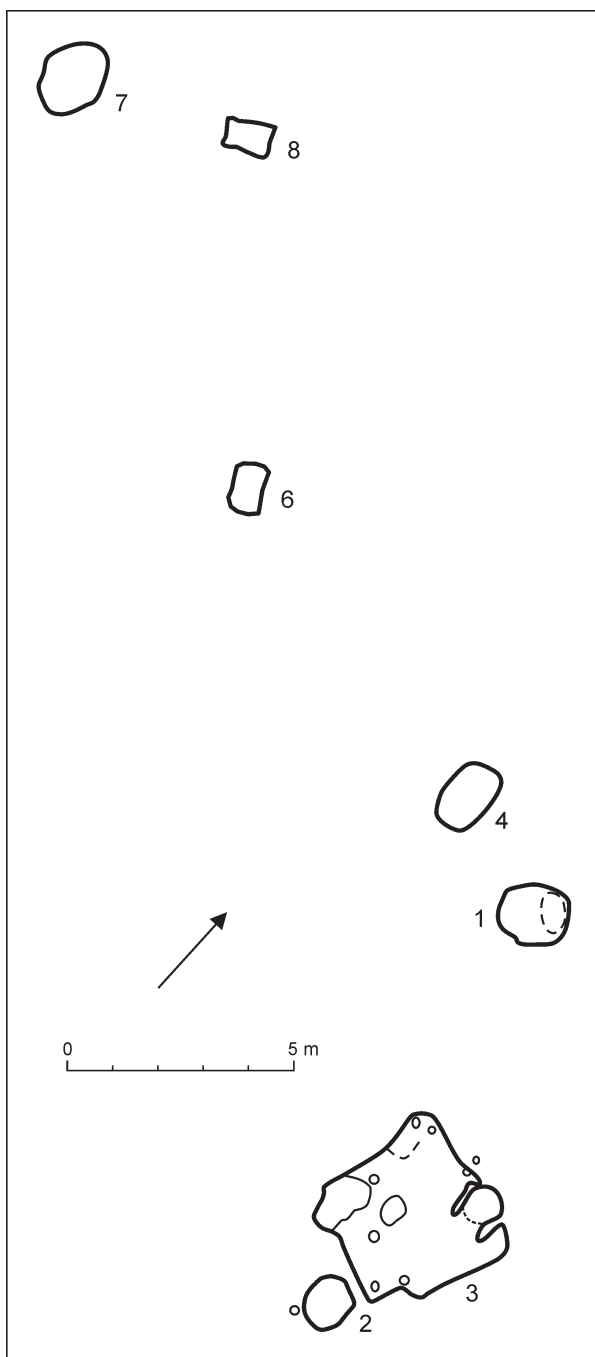
Identická zostava sa výskumom potvrdila aj na ploche 900 m² patriacej do okrajovej časti sídliska z 13.–15. stor. preskúmaného vo Vlčkovciach (Hanuliak 2002). Potvrdenie výskytu sledovanej štruktúry aj v Senci-Svätom Martine znemožnil rozsah prebádanej plochy, zredukovaný ručne kopanými sondami na 450 m². Aj preto sa v rámci nich vyskytli iba tri vzdialené kumulácie vrcholnostredovekých objektov s nepreukázateľným priestorovým vzťahom (Hanuliak 2008, 315–322).

Spomenuté obmedzenie sa netýka nálezovej situácie z Nitry-Párovských Hájov. V rámci nej sa

pozdĺž ľavého brehu Cabajského potoka začali od konca 12. stor. formovať osamotené usadlosti. Počas 13. stor. sa z nich dotvoril prototyp potočného sídliska. Usadlosti nesplynuli do jednotného jadra. Ich trvale oddelené mikroareály sa skladali z veľkoobjemových obilníc, nepravidelných jamovitých priehlbni, pražiacich jám, žlabov a exteriérových pecí. Variabilnú skladbu objektov rozšírila v piatich zemniciach zistená odlišná konštrukcia stien, oporných systémov zastrešenia, doplnená rozdielnym typom kúrenísk a vstupov (Ruttkay M. 1997, 91–94; 1999, 19, 20).

Na mnohých súvekých rurálnych sídliskách z rovinatého prostredia sa opakovanými analýzami potvrdil výskyt obvyklej zostavy tvorenej z dvoch až troch usadlostí. Ich základné zložky tvoria sčasti zahĺbené zemnicové príbytky dopĺňané obilnými zásobnicami, hospodárskymi objektmi, exteriérovými pecami a zásobnými jamami. Na ilustráciu možno uviesť sídlisko z konca 12. až prvej polovice 13. stor. z Mužle-Čenkova s 19 objektmi v troch usadlostiach oddelených voľnými pásmi širokými 10–14 m. Ich obvodové línii neboli v tomto teréne trvalejším spôsobom vymedzené, čo sa premietlo do nepravidelného tvaru zhlukov. Okrem jednej exteriérovej pece sa v dvoch ďalších mikropriestoroch takéto objekty nenašli (Hanuliak/Kuzma 2012, 257–262).

Situácia z Palárikova je svojim spôsobom osobitá. Na rozsiahlej ploche sa neodkryla regulárna osada, ale solitérna usadlosť z prvej polovice 13. stor. V jej zostave dominuje obytná zemnica. K nej sa v úz-

Obr. 2. Palárikovo. Poloha objektov na sídliskovej ploche (podľa Hanuliak 1999, obr. 5).

kej línii pripája ďalších päť jamovitých priehlbni vzdialených menej ako 23 m (obr. 2). Exteriérová pec, obvyklá vo vrcholnostredovekých dedinských usadlostiach, medzi nimi napriek tomu chýba (Hanuliak 1999, 243–252).

O ďalší stupeň vyvinutejšia forma sídliskovej štruktúry sa zaznamenala na náleziskách z Beckova a Trenčína-Belej. K beckovskému sídlisku

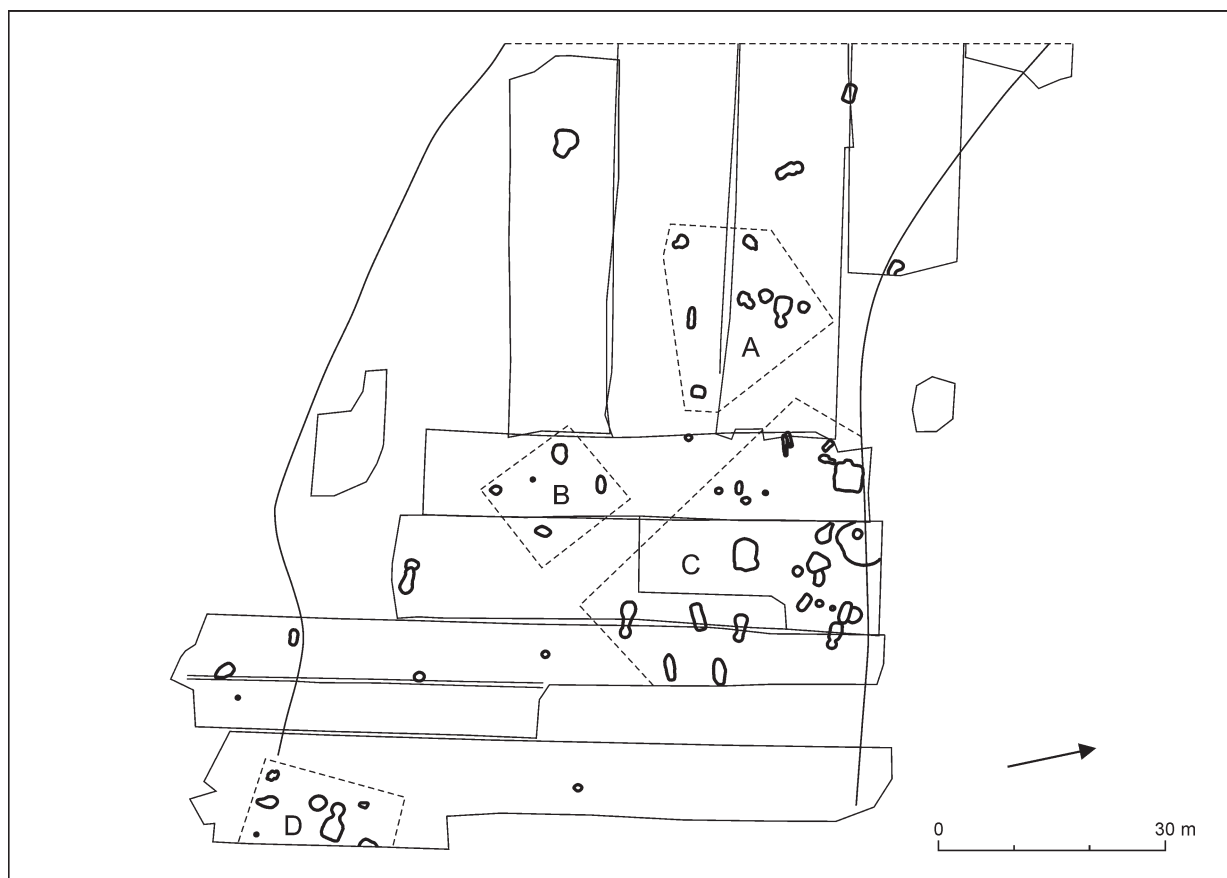
s hektárovou výmerou patrí 60 objektov z 13. stor. Väčšina z nich je zomknutá do štyroch zhlukov reprezentujúcich archaickú podobu intravilánových úsekov roľníckych usadlostí. Ich obvod nebol na pochôdznej úrovni trvácnejšie vymedzený. I preto mohol ich niekdajší obdĺžnikový tvar nadobudnúť špecifickejšiu podobu vymedzenú podľa okrajových objektov.

Podľa najväčšej výmery presahujúcej 1100 m² a 27 sídliskových objektov, je najdôležitejšia usadlosť C. Iba v rámci nej slúžili svojmu účelu dva obytné objekty. Uvoľnená trojuholníková plocha medzi nimi, uzavretá kruhovitou stodolou, sa zrejme využívala na mimopracovné a spoločenské aktivity (obr. 3). K tomuto centrálnemu miestu sa z východnej strany primkyna skupina obilných zásobníc, zásobných jám, následne aj štyroch exteriérových pecí a žlabovitých priehlbni slúžiacich na ustajnenie chovaných zvierat (Hanuliak 2018, 140–142).

Vzhľadom k chýbajúcim obytným a hospodárskym stavbám, k obmedzenému počtu obilníc, zásobných jám a exteriérových pecí, nemohli byť zvyšné zhluky A, B, D dlhodobejšie využívané. Rozptýlené umiestnenie všetkých štyroch reprezentantov v tamojšom areáli nenaznačuje, že by sa k nim pripájali líniové pásy poľností predurčené na dorábanie agroproduktov. Reálnejší je predpoklad o záhumienkovom dorábaní zeleniny, ovocia a krmovín pre chované zvieratá (Čaplovič 1999, 50; Habovštiak 1985, 113–115).

Na sídlisku z druhej polovice 12.–13. stor. v Trenčíne-Belej sa vyskytli príbuzné zložky zachytené vo vyspelejšej podobe. Poukazuje na to i 49–101 objektov umiestnených v troch obdĺžnikových areáloch s výmerou 2150–3149 m². Tieto jednotky nie sú na sídliskovej ploche rozptýlené, ale v zomknutej forme posunuté k Soblahovskému potoku. V kolekcii objektov figuruje primerané množstvo známych typov. V 3. areáli napriek tomu zdanlivo chýba trvalejšie využívaný obytný objekt s funkčným, všestranne slúžiacim kúreniskom (Vojteček 2014, 122–125, obr. 7).

Poprednú pozíciu v evolučných premenách vidieckych sídliskových štruktúr treba pripísať zaniknutej dedine z 13.–14. stor. preskúmanej v Nitre-Mlynárčiach na ploche štyroch hektárov. O tento prívlastok sa pričínilo intravilánové jadro zložené zo štyroch priliehajúcich líniových pásov. S prispením vizuálne vymedzených obvodových línii nadobudla parcela usadlosti A výmeru 2450 m², s osadlosťou B sa spája priestor 1900 m², pri parcelu C ide o 1100 m², pri D o viac ako 450 m². Ich šírky, vyčíslené na 27 m a 21 m, ideálne zapadajú medzi hodnoty zistené aj v areáli

Obr. 3. Beckov. Poloha objektov v sídliskovom areáli a v rámci segmentov A–D (podľa Hanuliak 2018, obr. 2).

súvekej zaniknutej dediny z lokality Nededza-Kia. Z pohľadu štruktúry intravilánovej časti patria oba útvary v slovenskom prostredí k archeologicky málo známym kolonizačným dedinám sformovaným na zákupnom práve (Sokolovský 2002, 73, 74; Vojteček 2014, 185–189, 197).

Existenciu štruktúrovanej zástavby zo sídliska v Nededzi podporujú domy vybudované na úrovni terénu v predných častiach pozemkov. V Nitre-Mlynárčiach sú objekty iba nerovnomerne rozptýlené bez vzťahu k prípadným obydliam umiestneným na pochôdznej úrovni, po ktorých sa nezachovali plytko zapustené obrysové platformy. Za výnimku sa dá označiť iba jednopriestorový objekt 104 zo severovýchodného nárožia usadlosti B. Jeho zvyšky majú podobu zemnice s výmerou 22,5 m² zahĺbenej 140 cm do podložného terénu (Kuzma 2001).

Presvedčenie o trvalejšom využívaní tejto zemnice na obytné účely zneisťuje chýbajúce kúrenisko. Tento moment nemusí byť rozhodujúci, ak sa objekt pripojí k trom príbuzným typom zemnic z 14.–15. stor., odkrytých v polohe Arkuš II z Branča-Velkej

Vsi (Cheben/Ruttkay/Ruttkayová 1993, 61, 62; Ruttkay M. 1999, 25), doplnených osamoteným obydliem z Bajča-Medzi kanálmi (Ruttkay M. 1999, 21).

OBYTNÉ OBJEKTY

Podľa časového zaradenia štruktúrnych zmien i narastania počtu dedinských sídlisk možno zahusťovanie vidieckeho prostredia v najproduktívnejších regiónoch Slovenska položiť do 13. stor. Avšak ani tu sa nezdokladoval reprezentatívnejší nástup progresívneho členenia formujúcich sa katastrov, ani ustálenej zástavby intravilánových hospodárskych dvorov. Podľa toho mohol dosídľovací proces prebehnúť v súlade s princípmi vnútornej kolonizácie, avšak bez postrehnuteľnej väzby roľníkov k obhospodarovaným poľnostiam. Na rozdiel od českého územia sa správcovia kráľovského i súkromného pôdneho fondu z Horného Uhorska snažili obmedziť viacero právne garantovaných výhod poskytovaných emfyteutickým procesom. To sa mohlo premietnuť do množstva

rozdielnych povinností nariadených užívateľom pridelenej pôdy, hoci išlo neraz o sídliská z identického regiónu (Kučera 2008, 194, 199; Sokolovský 1999, 37–39).

Akiste neprekvapí, že v takomto prostredí chýbal impulz potrebný k zásadnejšej premene štandardne zahĺbených obytných zemnic na regulárne viacpriestorové domy z úrovne terénu. V zhodnocovej kolekcii naďalej dominujú obdĺžnikové pôdorysy zahĺbené zvyčajne 40–60 cm do terénu s výmerou 10–13 m². K ich odvekým prednostiam sa pripojila úspora dlhších stromových kmeňov potrebných k zostaveniu nižších stien.

Častejší výskyt vstupných výklenkov so zošíkmeným dnom nemožno označiť za prvok uľahčujúci využitie zahĺbených priestorov. Pochybnosti o skutočných výhodách takéhoto riešenia vyvoláva výskyt prípadov obmedzený iba na isté lokality a v rámci nich iba na niektoré objekty. Nejde pritom o výrazne zahĺbené interiéry, ale v prevahe o zástupcov s nanajvýš priemernými hĺbkami. Výbežky s minimálnou dĺžkou sú častejšie (Hanuliak 1989, obr. 16; 18; 2018, tab. VIII: 52; XX: 331; Ruttkay M. a i. 2016, obr. 10) ako reprezentanti prevyšujúci 100 cm (Fusek 2000, obr. 4; 5; Ruttkay M. 1997, 91). K nim by sa mohli pripojiť aj netradičné pôdorysné typy príbytkov s ohnutým koridorom pripojeným k trom zemniciam so štvorcovým pôdorysom z Trenčína-Belej (Vojteček 2014, tab. VII) a z Patiniec (Čaplovič 1997, obr. 1: B). Viac ako 140 km vzdialené polohy oboch nálezísk vylučujú, že by k uprednostneniu ich výnimočnej dispozície prispeli regionálne podnety.

S predchádzajúcim rešpektom treba pristupovať aj k etapovitému striedaniu troch hlavných typov interiérových kúrenísk zaznamenávanému na celom sledovanom území. Kamenné klenbové pece včasnostredovekej proveniencie sa iba výnimočne používali v Mužle-Čenkove (Hanuliak/Kuzma 2012, obr. 2: 1, 5). V nadpolovičnom zastúpení naopak figurujú veľmi odlišné varianty hlinených kupolových pecí, príležitostne nahrádzané tretinovou frekvenciou otvorených ohnísk. K výmene týchto zástupcov mohli sčasti prispieť rozšírené možnosti ich využitia, konfrontované s náročnosťou ich zhotovovania, meniacimi sa požiadavkami obyvateľov na ich účinnosť či škodlivosť pri prevádzkovaní (Nekuda 2000, 71).

Rozhodujúci vplyv mohli nadobudnúť vtedajšie klimatické pomery dosahujúce v 10.–14. stor. teplotné maximá (Měřínský 1987, 100, 113). V súlade s tým nebolo žiadúce nadbytočné prehrievanie vnútra

obydlí pecnými telesami pri každodennej príprave stravy aj mimo chladného obdobia. Jestvujúce pomery sa akiste premietli do narastajúcej obľuby exteriérových pecí, ako aj klesajúceho výskytu obydlí s drevenými stenami zrubovej konštrukcie, nahrádzaných vypletanými stĺpikovými konštrukciami omazanými hlinou. K zvýšeniu stability takýchto stien zaťažovaných krovom museli byť stavby dopĺňané sochovými stĺpmi podopierajúcimi strešné slemená (Habovštiak 1985, 83, 84; Nekuda 2000, 29, 30; Richter 1982, 41).

Podľa A. Ruttkaya (1981, 25) by sa tradičná vývojová schéma budovania obytných objektov mala obohatiť o konštrukcie hlinených stien. K potvrdeniu ich výstavby najstaršími technikami vykladania či nabíjania (Frolec 1987, 54–56; Kovačevičová 1981, 62–64; Nekuda 1987, 41, 42) chýbajú adekvátne doklady petrifikované v archeologických fondoch. V súčasnosti môžeme k nepočetným prípadom z úrovne terénu zaradiť trojpriestorový dom zložený z podpivničenej komory, rozľahlej siene a priečne pripojenej izby, používaný od druhej tretiny 16. stor. v katastri historickej dediny Helemba (Chľaba; Hanuliak 1989, 188, 189). Dispozičná vyspelosť tohto reprezentanta nebola náhodne implantovaná do dedinského prostredia, pretože išlo o dom stotožňovaný s miestnym farárom.

ZÁVER

Vývojové zmeny v agrárnom prostredí z 11.–15. stor. tvoria dôležitú súčasť jeho existencie. Snahy o priblíženie podstaty i kontinuálneho napredovania nastúpeného procesu komplikuje zlomkovitosť a nízka vypovedacia schopnosť pramennej bázy. Aj preto sú naše poznatky v tomto ohľade skôr medzerovité. Doplňenie rámcového obrazu pomocou sledovania rozdielnej typologickej skladby sídliskových objektov v rámci meniacich sa štrukturálnych modelov predstavuje jeden z nepočetných informačných zdrojov. Konkrétnejšie údaje neposkytujú ani významnejšie zložky zemnicových príbytkov. Podľa nich zostávajú nároky na bývanie miestnych obyvateľov takmer nezmenené. Načrtnutý stav zrejme súvisí s obmedzeným nárastom poľnohospodárskej výroby, ktorá mohla spomaliť nahrádzanie tradičných obydlí a zahĺbených hospodárskych objektov novšími reprezentantami budovanými na úrovni terénu.

LITERATÚRA

- Čaplovič 1997 – D. Čaplovič: Stredoveký dedinský dom v Uhorsku. In: J. Kubková/J. Klápště/M. Ježek/P. Meduna (ed.): *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*. Praha 1977, 108–116.
- Čaplovič 1999 – D. Čaplovič: Život v dedinskom prostredí stredovekého Uhorska. *Archaeologia historica* 24, 1999, 41–58.
- Frolec 1987 – V. Frolec: Vesnická stavební kultura mezi středověkem a novověkem. *Archaeologia historica* 12, 1987, 47–83.
- Fusek 2000 – G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. *Slovenská archeológia* 48, 2000, 101–158.
- Habovštiak 1985 – A. Habovštiak: *Stredoveká dedina na Slovensku*. Fontes Archeologického ústavu Slovenského národného múzea v Bratislave 7. Bratislava 1985.
- Hanuliak 1989 – M. Hanuliak: Praveké, včasnodedinské a stredoveké osídlenie v Chľabe. *Slovenská archeológia* 37, 1989, 151–212.
- Hanuliak 1999 – M. Hanuliak: Vrcholnostredoveké sídliskové objekty z Palárikova. *Študijné zvesti AÚ SAV* 33, 1999, 243–256.
- Hanuliak 2002 – M. Hanuliak: Interpretačný prínos z terénneho výskumu vo Vlčkovciach. *Archaeologia historica* 27, 2002, 463–474.
- Hanuliak 2008 – M. Hanuliak: Stredoveké sídlisko v Senci-Svätom Martine. *Slovenská archeológia* 56, 2008, 293–340.
- Hanuliak 2018 – M. Hanuliak: Stredoveké sídlisko z 13. storočia v Beckove. *Slovenská archeológia* 66, 2018, 107–177.
- Hanuliak/Kuzma 2012 – M. Hanuliak/I. Kuzma: Vrcholnostredoveká osada v Mužle-Čenkove. *Archaeologia historica* 37, 2012, 257–272.
- Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008 – M. Hanuliak/V. Mináč/J. Pavúk: Vrcholnostredoveká dedina zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča. *Slovenská archeológia* 56, 2008, 103–146.
- Cheben/Ruttkay/Ruttkayová 1993 – I. Cheben/M. Ruttkay/J. Ruttkayová: Záchranné výskumy na trase výstavby ropovodu. *AVANS* 1992, 1993, 61, 62.
- Kovačevičová 1981 – S. Kovačevičová: Stavebný materiál, technika, konštrukcia stien a krovu obydlia na Slovensku. In: V. Frolec (red.): *Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích*. Lidová kultura a současnost 7. Brno 1981, 61–79.
- Kučera 2008 – M. Kučera: *Slovenské dejiny I. Od príchodu Slovanov do roku 1526*. Bratislava 2008.
- Měřinský 1987 – Z. Měřinský: Příspěvek k možnostem rekonstrukce středověké krajiny, území zaniklých vesnic a typů sídlišť. *Archaeologia historica* 12, 1987, 111–141.
- Nekuda 1987 – V. Nekuda: Základní otázky historicko-archeologického studia vesnického sídla, domu, dvora. *Archaeologia historica* 12, 1987, 33–46.
- Nekuda 2000 – V. Nekuda: *Mstěnice 3. Zniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště*. Brno 2000.
- Nekuda 2005 – V. Nekuda: Das hoch- und spätmittelalterliche Dorf im Ostmitteleuropa im Licht der archäologischen Forschung. *Archaeologia historica* 30, 2005, 263–328.
- Richter 1982 – M. Richter: *Hradištko u Davle. Městečko ostrovskeho klášteera*. Monumenta archaeologica 20. Praha 1982.
- Ruttkay A. 1981 – A. Ruttkay: Stavebná kultura dedinských sídlisk na Slovensku vo včasnom a neskorom stredoveku na základe archeologických výskumov. In: V. Frolec (red.): *Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích*. Lidová kultura a současnost 7. Brno 1981, 20–37.
- Ruttkay M. 1997 – M. Ruttkay: Nitra, časť Párovské Háje. Poloha Valy Dolina. In: M. Ruttkay (zost.): *Archeológia na trase plynovodu*. Nitra 1997, 83–108.
- Ruttkay M. 1999 – M. Ruttkay: Výskum stredovekých dedinských sídlisk na Slovensku. (Stav a perspektívy.) *Archaeologia historica* 24, 1999, 7–40.
- Ruttkay M. a i. 2016 – M. Ruttkay/J. Ruttkayová/M. Bielich/B. Zajacová/A. Nemergut: Sídlisko z 10.–12. storočia v Nitre-Janíkovciach. *Archaeologia historica* 41, 2016, 41–56.
- Sokolovský 1999 – L. Sokolovský: Zvláštné formy práva a správy stredovekej dediny na Slovensku. *Zborník FF UK Historica* 44, 1999, 37–55.
- Sokolovský 2002 – L. Sokolovský: *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava 2002.
- Šalkovský 1998 – P. Šalkovský: Dedinský dom a sídlo vo včasnom stredoveku. In: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava 1998, 9–36.
- Vojteček 2014 – M. Vojteček: *Stredoveká dedina na severozápadnom Slovensku*. Dizertačná práca. Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta – Archeologický ústav SAV. Nitra 2014. Dostupné na: <https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=3092DA57427D6AA49984C0FA73E1>

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENE

Kuzma 2001 – I. Kuzma: *Nitra-Mlynárce. Poloha METRO*. Nitra 2001. Výskumná správa 14518/01. Dokumentácia AÚ SAV, v. v. i.

Rukopis prijatý 12. 3. 2022

Abstract translated by author
Zusammenfassung vom Autor übersetzt

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
Archeologický ústav SAV Nitra, v. v. i.
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
milan.hanuliak@savba.sk

Überblick über die strukturellen Veränderungen in den dörflichen Siedlungen auf dem Gebiet der Slowakei

Milan Hanuliak

ZUSAMMENFASSUNG

Das Bild der fortschreitenden Transformationen dörflicher Siedlungen im 11. bis 15. Jh. hat nicht die notwendige Qualität. Die archäologischen Quellen bringen nur einige Komponenten dieses Prozesses näher. Dazu gehören drei Varianten mit unterschiedlichen Siedlungsstrukturen. Die erste ist durch offene, für soziale Zwecke genutzte Flächen gekennzeichnet. Um sie herum liegen Wohngebäude. Flächen mit Vorratsgruben und Produktionsanlagen werden verdrängt (Abb. 1). Bei dem zweiten Modell besteht die Siedlung aus einzelnen Gehöften. Ihre begrenzte Fläche hat eine unregelmäßige oder rechteckige Form (Abb. 2; 3). Erst ab dem Ende des 13. Jhs. treten vereinzelt Siedlungen mit schmalen linearen Höfen auf. Die Lage der Behausungen auf den Parzellen ist oft nicht festgelegt.

Abb. 1. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Lage der Objekte im westlichen Teil der Siedlung (nach *Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008*, Abb. 2).

Abb. 2. Palárikovo. Lage der Objekte in der Siedlung (nach *Hanuliak 1999*, Abb. 5).

Dementsprechend wurden fortschrittlichere Formen der Landwirtschaft mit geringerer Intensität betrieben. Dieser Prozess wurde von den Grundbesitzern gebremst. Ihre Vertreter schränkten die Vorteile des Kolonisierungsprozesses bewusst ein. Aus diesem Grund wurden die Häuser weiterhin in den Boden gebaut. Ihre Fläche wurde nicht vergrößert. Eingänge mit versenkbaren Böden sind selten. Der Ersatz von Steinöfen durch Lehmöfen oder -herde könnte durch günstige klimatische Bedingungen beeinflusst worden sein. Dieses Phänomen scheint sich in der Ersetzung von Blockwänden durch einfache, mit Lehm beschmierte Pfosten-Balken-Konstruktionen zu äußern. Belege für Häuser mit mehreren Räumen, die ebenerdig gebaut wurden, sind äußerst selten.

Abb. 3. Beckov. Lage der Objekte im Siedlungsgebiet und innerhalb der Segmente A–D (nach *Hanuliak 2018*, Abb. 2).

